

УДК 630.6:631.962

Х. П. Замула,
Інститут агроекології і природокористування НААН

СУЧАСНИЙ СТАН ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

K. Zamula,
Institute of Agroecology and Nature Management NAAS

CURRENT STATUS OF FORESTRY IN UKRAINE

У статті проаналізовано сучасний стан ведення лісового господарства в Україні. Визначено пріоритетні напрями ведення лісового господарства в Україні.

The article analyzes the current state of forestry in Ukraine. Establishes the priorities areas of forestry in Ukraine.

Ключові слова: лісове господарство, стале лісокористування, лісові ресурси.
Key words: forestry, sustainable forest use, forest resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Політика ведення лісового господарства, що в недалекому минулому була орієнтована в переважній більшості на використання сировинних ресурсів лісу — деревинних і не деревинних, призвела до негативних екологічних та економічних наслідків, деградації цих ресурсів та збільшення цін на них. Виходячи з цього, актуальним є з'ясування основних тенденцій ведення лісового господарства з точки зору раціонального лісокористування та лісовідновлення.

Майбутнє лісу — в ефективній співпраці державних чиновників, науковців та громадськості. Тому питання формування програм, що визначають напрями ведення лісового господарства набувають особливої актуальності і вимагають детального вивчення із залученням як фахівців лісової галузі, науковців, неурядових організацій, засобів масової інформації, так і громадськості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню стану лісового господарства приділено багато уваги в працях вітчизняних дослідників і практиків. Так, слід відзначити Я.В. Геника, О.І. Дребот, П.І. Лакиду, Г.Т. Криницького, В.І. Парпана, М.В. Чернявського та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження тенденцій розвитку лісового господарства в Україні і розробка рекомендацій щодо його покращення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ведення лісового господарства в Україні здійснюється на основі Лісового кодексу України та Державної цільової програми, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України "Про Державну програму "Ліси України" на 2010-2015 роки" від 16.09.2009 року №977 (далі Постанова №977). Даною Програмою визначено основні напрями розвитку лісового господарства, а саме:

- збільшення лісистості території у всіх природних зонах до оптимального рівня;
- підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісових насаджень;
- нарощування природоохоронного потенціалу лісів, збереження їх біологічного різноманіття;
- підвищення стійкості лісових екосистем до впливу негативних чинників середовища, змін клімату;
- розширення застосування методів раціонального використання лісових ресурсів;

Таблиця 1. Основні показники ведення лісового господарства в Україні за 2000—2012 р.

Показники	РОКИ						
	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства (у фактичних цінах), млн грн.	744,4	1991,1	3382,7	3138,1	4097,7	5674,8	5911,6
Заготівля ліквідної деревини, тис. м ³	11262	15244	15724	14221	16146	17510	17507
від рубок головного користування	5237	6456	6997	6704	7239	8012	7790
від рубок формування і оздоровлення лісів	6025	8788	8727	7517	8907	9498	9717
Площа рубок лісу та захопів, тис. га	455,1	464,7	425,3	357,9	402,2	421,8	417,0
головного користування	22,2	27,1	28,4	26,8	29,1	32,1	30,8
формування і оздоровлення лісів та інші заходи	432,9	437,6	396,9	331,1	373,1	389,7	384,1
Відтворення лісів, тис. га	37,8	58,6	80,2	80,9	70,1	72,4	70,1
садіння і висівання лісу	29,8	45,8	64,9	64,5	56,1	55,7	53,5
природне поновлення	8,0	12,8	15,3	16,4	14,0	16,7	16,6
Переведення лісових культур та природного поновлення у вкриті лісовою рослинністю землі, тис. га	26,9	34,2	56,2	48,2	54,8	55,6	63,6
Кількість лісових пожеж, од.	3696	4223	4042	7036	3240	2526	2163
Площа лісових земель, пройдена лісовими пожежами, тис. га	1,6	2,3	5,5	6,3	3,7	1,0	3,5
Збитки, заподіяні лісовими пожежами (у фактичних цінах), млн грн.	1,4	3,5	58,8	24,7	26,7	3,2	56,1

Джерело: дані Державної служби статистики України.

- розширення робіт із захисного лісорозведення та агролісомеліорації;
- вдосконалення нормативно-правової бази в галузі лісового господарства та її гармонізація з міжнародними принципами сталого розвитку й управління лісами;
- посилення державного контролю за охороною, захистом, використанням і відтворенням лісів;
- розвиток лісогосподарської науки та освіти;
- посилення соціального захисту працівників лісового господарства.

Водночас Україна зобов'язалася впроваджувати принципи сталого розвитку в лісовому секторі підписанням декларації ряду міжнародних Конференцій (Ріо, 1992; Гельсінкі, 1993;

Лісабон, 1998; Варшава, 2005; Осло, 2011 та ін.)

Згідно з даними [8] площа вкритих лісом земель в Україні становить 9491 тис. га, а запас деревини 1,8 млрд м³. Без урахування Російської Федерації Україна за площею та запасами лісу займає восьме місце в Європі. У той же час, із лісистістю 15,7 % вона є однією з останніх. Цей показник є втричі менший ніж, скажімо, у Латвії та у двічі — ніж у Німеччині, Чехії, Франції, Італії. А лісистість сусідніх Польщі та Білорусії становить 29 % та 44 % відповідно. Оптимальною для України є лісистість 20 % [3, ст. 10], а для цього необхідно збільшити площу лісів на 2—2,5 млн га лісів. Потенційні запаси українських лісів, на думку спеціалістів та міжнародних експертів, повністю не використовуються. Заготівля лісу знаходиться в межах

Втрата лісових насаджень, га

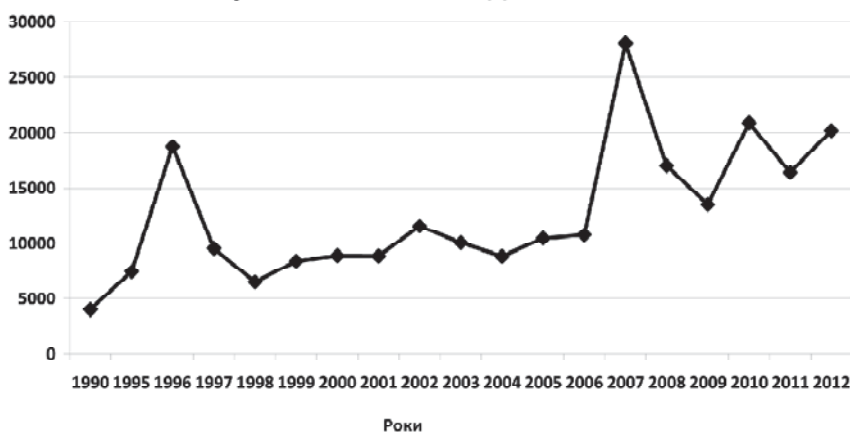

Рис. 1. Динаміка втрат лісових насаджень 1990—2012 рр. в Україні

Таблиця 2. Основні очікувані результати виконання Державної цільової програми "Ліси України" на 2010–2015 рр.

Найменування завдання	Найменування показників виконання завдання	Одиниці виміру	роки					Усього	
			2010	2011	2012	2013	2014		2015
1. Підвищення рівня лісистості	площа лісорозведення	тис. га	28,7	52,3	62,4	83,5	95,1	107,7	429,5
2. Нарощування ресурсного та екологічного потенціалу лісів, забезпечення ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку	площа відновлення лісів	тис. га	38,6	38,3	38,5	38,5	38,7	38,7	231,2
	площа лісів, на якій проведені рубки формування і оздоровлення лісів	тис. га	366,7	373,2	366,9	365,4	367,2	368,7	2208,1
	обсяг загального запасу заготовленої під час проведення рубок формування і оздоровлення лісів деревини	тис. м ³	7518,9	7585,5	7613,9	7610,1	7683,2	7666,4	45678
3. Підвищення стійкості лісових екосистем, забезпечення охорони і захисту лісів	площа, на якій проведені лісозахисні заходи	тис. га	372,2	370,1	364,1	363	361,3	349,7	2180,4
4. Відтворення, охорона і раціональне використання мисливської фауни	обсяг середніх витрат на 1 тис. гектарів мисливських угідь, пов'язаних з охороною і відтворенням мисливських тварин	грн.	1740	1810	1880	2010	2050	2100	-
	кількість диких копитних тварин у мисливських угіддях	тис. голів	87,7	96,2	97,3	100,2	104,4	108,9	-
5. Раціональне використання лісових ресурсів	обсяг заготовленої під час проведення рубок головного користування ліквідної деревини	тис. м ³	7296,6	7337,4	7360,9	7387,3	7406,8	7427,2	44216,2

Джерело: [7].

50–60 % щорічного приросту, в той час, як в країнах Європи використання щорічного приросту складає 60–80 % [2, ст.90; 3]

До особливостей лісів та лісового господарства України відносяться [3]:

— відносно низький середній рівень лісистості території країни;

— зростання лісів у різних природних зонах (Полісся, Лісостеп, Степ, Українські Карпати та гірський Крим), що мають істотні відмінності щодо лісорослинних умов, методів ведення лісового господарства, використання лісових ресурсів та корисних властивостей лісу;

— переважно екологічне значення лісів та висока їх частка (до 50%) з режимом обмеженого лісокористування;

— високий відсоток заповідних лісів (14,3 %), який має стійку тенденцію до зростання;

— історично сформована ситуація із закріпленням лісів за численними постійними лісокористувачами (для ведення лісового господарства ліси надані в постійне користування підприємствам, установам і організаціям кількох десятків міністерств і відомств);

— значна площа лісів зростає у зоні радіоактивного забруднення;

— половина лісів України є штучно створеними і потребують посиленого догляду.

Основні показники ведення лісового господарства в Україні наведені в таблиці 1.

З даних табл. 1 видно, що протягом досліджуваного періоду відбулося значне скорочення більшості показників 2012 року у порівнянні з 2011 роком. Так, при незначному зменшенні заготівлі ліквідної деревини вцілому (3,0 тис. м³), від рубок головного користування даний

показник становить 97,2 % до 2011 р. Варто зазначити, що при зменшенні площ рубок головного користування у 2012 році на 1,3 тис. га, що є позитивним явищем, площі інших рубок зменшились на 5,6 тис. га у порівнянні з 2011 р. В той же час, площа відтворення лісів становить 96,9 % до 2011 р. Особливу увагу варто звернути на лісові пожежі. Так, при зменшенні кількості на 363 випадки (85,6 %), їх площа у 2012 р. становила 331,6 % до минулого року, а заподіяні збитки зросли майже у 18 разів.

Необхідно зазначити, що рубки, пов'язані із веденням лісового господарства (рубки догляду, санітарні, лісовідновні, реконструктивні та ін.) часто є нерентабельними. Так, з даних табл. 1 можна спостерігати невтішну тенденцію щодо постійного зменшення їх площ. Проте, лісова галузь має значні резерви для покращення нинішньої ситуації. На нашу думку, доцільно було б перевести лісові господарства на принцип фінансової самоокупності, щоб вони покривали видатки на свою діяльність за рахунок власних доходів. А, припустимо, лісовідновлювальні роботи могли б фінансуватись із державного бюджету, як це відбувається в Польщі.

Слід зауважити, що підприємництво у лісовій галузі є ризиковим, незважаючи на великі можливості для інвестицій. Причинами цього є ризики, як екологічні (лісові пожежі, шкідники і хвороби), так, і економічні (важкість прогнозування цін на землі лісогосподарського призначення та саму продукцію лісу), політичні (політична нестабільність, непередбачені зміни політичного курсу). Вважаємо за необхідність покращення управління, використання ринкових інструментів та політики для зменшення впливу даних ризиків та заохочення інвестицій у лісове господарство.

Водночас, трансформаційні зміни в лісах як в найменш порушених природних екосистемах, зумовлені одночасною дією різних, як природних абіотичних і біотичних, так і антропогенних чинників, які тісно взаємопов'язані між собою та спричиняють зниження біологічної стійкості та стабільності лісових екосистем [1, с. 79]. Втрата лісових насаджень відбувається внаслідок впливу таких чинників: несприятливі умови клімату, пожежі, пошкодження дикими тваринами та шкідливими комахами, хвороби лісу, нестале ведення лісового господарства, незаконні рубання лісу, забруднення довкілля та ін. Втрату лісових насаджень внаслідок зазначених чинників за період 1990—2012 рр. зображено на рис. 1.

Як бачимо, неврахування деяких питань сталого управління лісами та особливостей рин-

кової економіки прямопорційно відображає динаміку розвитку лісових відносин в Україні. Виходячи з цього, а також ідей сталого розвитку розроблено ряд програмних та нормативних документів, щодо лісокористування.

Прийнятою державною програмою "Ліси України" на 2010—2015 рр. передбачено збільшення площі лісів майже на півмільйона гектарів. На це планують витратити 8 млрд грн. із державного бюджету. На всю програму — близько 22 млрд грн. А саме на інвентаризацію та сертифікацію лісів відповідно до міжнародних стандартів, запровадження електронного обліку лісів та започаткування супутникового спостереження за вирубуванням дерев, що унеможливуватиме несанкціоноване вирубування лісу.

Необхідно зауважити, що згідно паспорту Програми Державне агентство лісових ресурсів виступає замовником, керівником та виконавцем Програми. П. 4 Постанови №977 надано повноваження Міністерству економічного розвитку та торгівлі узагальнювати інформацію про хід виконання програми, проте ця інформація є недоступною для громадськості. Наявність основних показників ведення лісового господарства (табл. 1) та їх очікуваних результатів (табл. 2) дозволяє проаналізувати стан виконання задекларованих завдань. Так, слід відмітити перевиконання плану у 2010—2012 рр. щодо площ лісів, на яких проведені рубки формування та оздоровлення (102 %, 104 %, 105 % по роках відповідно) та обсягів заготовленої під час таких рубок деревини у 2010 р. на 18%, у 2011 р. на 25 %, а в 2012 р. — на 28 %. Що стосується обсягу заготовленої під час рубок головного користування ліквідної деревини, то тенденція зростання спостерігається в двох останніх роках досліджуваного періоду. Так, у 2011 р. цей фактичний показник становить 109 % очікуваного, а в 2012 р. — 106 %. А в 2010 р. недовиконання становило всього лиш 1 %, що в абсолютних показниках становить 57,6 тис. м³.

Водночас слід вказати, що ускладнює проведення аналізу і те, що сформульовані Програмою завдання, в межах яких визначено показники та їх очікувані результати не є ідентичними із тими, що наведені у офіційних статистичних даних. Наприклад, у Програмі визначено площу лісорозведення, що включає проведення таких заходів, як виконання робіт із створення захисних лісових насаджень та полезахисних лісових смуг на землях, які не зайняті лісом (деградованих, малопродуктивних тощо), оформлення державних актів на

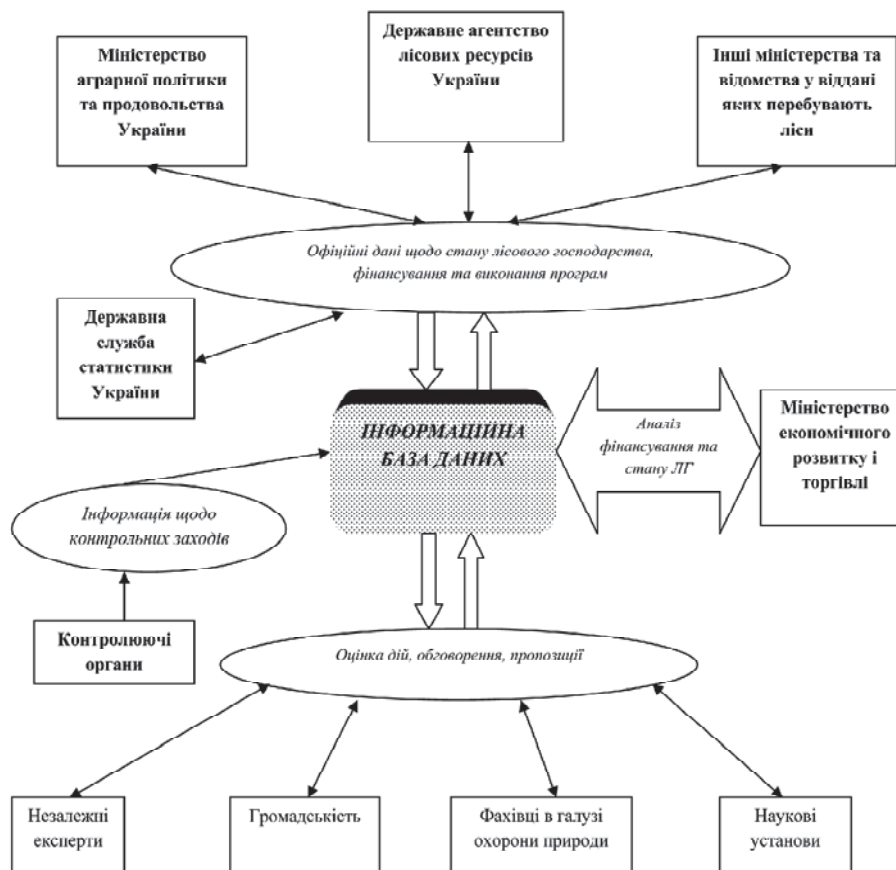

Рис. 2. Модель обміну інформацією щодо стану лісових ресурсів та ведення лісового господарства в Україні

право постійного користування землею для лісорозведення, та площу відновлення лісів (створення лісових культур, сприяння природному відновленню лісів, вирощування садивного матеріалу, створення і утримання селекційних комплексів, плантацій, розсадників і насінневих заводів), а Державна служба статистики України наводить дані щодо площі відтворення лісів.

Саме тому, на наш погляд, доцільно було б привести у відповідність найменування та трактування сутності очікуваних показників Державної цільової програми "Ліси України" на 2010—2015 р. із даними статистичних збірників, що публікуються на офіційному сайті Державної служби статистики України, щодо ведення мисливського та лісового господарства.

Особливу увагу питанню використання лісових ресурсів приділено також у Стратегії екологічної політики України до 2020 р., що затверджена Законом України № 2818 від 21.12.2010 р. "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року".

Слід зауважити, що сьогодні немає єдиної відповідної інформаційної бази щодо діяль-

ності не лише Державного агентства лісових ресурсів, а й інших міністерств та відомств у відданні яких знаходяться ліси. Інформація про стан та умови використання лісових ресурсів, відтворення та охорону лісів є необхідною економіко-правовою складовою ефективного та об'єктивного регулювання лісокористування. У зв'язку із цим нами запропонована модель обміну інформацією щодо стану лісових ресурсів та ведення лісового господарства в Україні (рис. 2).

На нашу думку, відсутність належного інформаційного забезпечення, що в повній мірі відображає наявну ситуацію з ведення лісового господарства в Україні, що була б доступною незалежним експертам, фахівцям у галузі охорони природи і широким верствам населення, про стан лісового господарства в Україні, можна віднести до недоліків системи та принципів управління в лісовому секторі в цілому. В переважній більшості випадків дана інформація, що публікується в офіційних звітних матеріалах та поширюється в засобах масової інформації, містить лише загальні показники, що приховують існуючі проблеми, а часто і зовсім спотворюють загальну картину. Так,

вважаємо, слід детальніше розкривати такі масиви даних: стан лісових ресурсів та основні показники ведення лісового господарства за підпорядкованістю різним відомствам (органам управління); за окремими лісогосподарськими підприємствами; за окремими лісокористувачами; окремо по адміністративних районах.

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що необхідними є міри по збільшенню законності і прозорості, розвитку інфраструктури лісової галузі.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Встановлено необхідність цілісності, а не розпорошення лісового фонду України між різними міністерствами та відомствами, що дасть можливість ефективно управляти та використовувати лісові ресурси на засадах сталого розвитку, як це відбувається у Європейських країнах.

Визначено, що для покращення стану лісових ресурсів та ведення лісового господарства необхідними є наступні заходи:

- створення ефективного економіко-правового механізму в галузі лісовирощування та лісоексплуатації;
- активування міжнародної співпраці та неухильне виконання взятих міжнародних зобов'язань;
- вдосконалення наявного інформаційного забезпечення;
- посилення контролю за станом лісових ресурсів та відпуском деревини;
- запровадження неминучості покарання за негативний антропогенний вплив на лісові ресурси.

Література:

1. Генік Я.В. Чинники та оцінка рівня трансформаційних процесів у лісових екосистемах Карпатського регіону України / Я.В. Генік // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. — Львів: РВВ НЛТУ України. — 2012. — Вип. 22.10. — С. 78—85.
2. Дребот О.І. Інституціоналізація лісового сектора економіки в контексті сталого розвитку України: Монографія. — К.: ДІА, 2012. — 336 с.
3. Лісове господарство України: наук.-публіцистичне видання. — К.: Вид. дім "ЕКО-інформ", 2009. — 74 с.
4. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — www.rada.gov.ua

5. Офіційний сайт Державного агентства лісових ресурсів // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dklg.kmu.gov.ua>

6. Офіційний сайт Державної служби статистики України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

7. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Державної цільової програми "Ліси України на 2010—2015 роки"" від 16.09.2009 року №977 (із внесеними змінами і доповненнями).

8. Чернявський М.В. Проблеми доступу місцевого населення до лісових ресурсів та незаконні рубки в лісах Карпат і Західного Полісся: монографія / М.В. Чернявський, І.П. Соловій, Я.В. Генік та ін. — Львів: ТОВ "Зелений Хрест", "Ліга-Прес", 2011. — 256 с.

References:

1. Henyk Ya.V. (2012), "Determinants and assessment of transformation processes in forest ecosystems of the Carpathian region of Ukraine", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 22.10. — pp. 78—85.
2. Drebot O.I. (2012), *Instytutsionalizatsiia lisovoho sektora ekonomiky v konteksti staloho rozvytku Ukrainy* [Institutionalization of the forest sector in the context of sustainable development of Ukraine], DIA, Kyiv, Ukraine.
3. *Lisove hospodarstvo Ukrainy: nauk.-publitsystychnе vydannia* (2009) [Forestry Ukraine: scientific-journalistic publication], Publ. house "ЕКО-іnформ", Kyiv, Ukraine.
4. The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine (2013), "Forest Code of Ukraine" of 21 January 1994 as amended, available at: <http://www.rada.gov.ua>. (Accessed 01 September 2013).
5. The official site of the State Agency of forest resources (2013). Retrieved from <http://dklg.kmu.gov.ua>
6. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2013). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Cabinet of Ministers of Ukraine Resolution "On Approval of State Programme "Forests of Ukraine for 2010—2015 " of 16.09.2009, № 977 (as amended and supplemented).
8. Cherniavs'kyj M.V., Solovij I.P., Henyk Ya.V. and oth. (2011), *Problemy dostupu mistsevoho naseleння do lisovykh resursiv ta nezakonni rubky v lisakh Karpat i Zakhidnoho Polissia* [Problems of access of local people to forest resources and illegal logging in the forests of the Carpathians and Western Polissja], TOV "Zelenyj Khrest", "Liha-Pres", Lviv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 19.09.2013 р.*